

מהשקלים מופרשת תרומת הלשכה בסתמא [שהרי המפריש את תרומת הלשכה אינו יודע שהשקלים אבדו], האם על השקלים האחרונים, שכבר הגיעו ללשכה, או על השקלים האבודים, כיון שתורמים על העתיד להיגבות, ומאחר שנמצאו או החזירו מתברר שהיו עתידים להיגבות (שקל הקדוש בבה"ל שם).

משנה. אם נתרמה התרומה מעל – אם בשעה שנתן השליח את השקל לגזבר כבר נתרמה תרומת הלשכה, מעל השליח, כיון שתורמות הלשכה היא גם עבור השקלים העתידים להיגבות, ונמצא שבשעה ששקל השליח עבור עצמו, היה כבר השקל ברשות ההקדש, ובכך ששקל את השקל הזה עבור עצמו הרי הוא מועל בהקדש, שנהנה על ידי השקל הזה שלא ימושכו אותו משל עצמו, וכמבואר בגמ' (תקלין חדתין). אבל אם עדיין לא נתרמה תרומת הלשכה, לא מעל השליח, כיון שאז עדיין השקל של המשלח הוא ולא נכנס לרשות ההקדש (גליון הש"ס, א), וחייב השליח רק לשלם למשלח את השקל שגזל ממנו (רמב"ם שקלים ג, י).

וכשעדיין לא נתרמה תרומת הלשכה, צריך לומר שמדובר באופן שהמשלח לא הפריש את השקל עבור ההקדש, אלא רק נתנו לשליח שיתנו לגזבר, ולכן אין השקל נכנס לרשות ההקדש עד שתיתרם התרומה, אבל אם המשלח הפריש את השקל עבור ההקדש, נכנס השקל כבר לרשות ההקדש, והשליח מועל כשנותנו לגזבר אף אם עדיין לא נתרמה התרומה (תפארת ישראל בועז סוף ב; צפנת פענח תנינא עמ' 138; שקל הקדוש ג, סא ו-סח).

ויש שכתב, שלעולם גם קודם שנתרמה התרומה השקל הוא ברשות ההקדש, לפי שכשנתן המשלח את שקלו להוליכו לגזבר, אין לך הפרשה גדולה מזו, ולכן אם הוציאו השליח לצרכיו, מעל (ראה רמב"ם מעילה ו, יא), אלא שקודם שנתרמה התרומה, חייב המשלח באחריות [לדעת רבי יוחנן לעיל], וצריך לתת שקל אחר להקדש, ונמצא שלא הפסיד השליח להקדש בכך ששקל עבור עצמו ועל כן לא מעל, ורק לאחר שנתרמה התרומה, שכבר נפטר המשלח מאחריות, מעל השליח כיון שהזיק בכך את ההקדש (עונג יי"ט א"ח כו).

השוקל שקלו מן ההקדש ונתרמה התרומה וקרה בהמה מעל, אבל כל זמן שלא קרבה, לא מעל אף שנתרמה התרומה וקנה בה הגזבר בהמה, כיון שעדיין היא ברשות בדק הבית, שהמשנה מקדושה אחת לקדושה אחרת אין הקדושה האחרת חלה עליו כמבואר בגמ', ועל כן כשמשנה את שקלו מקדושת בדק הבית לקדושת מחצית השקל לקרבנות, לא יצא שקלו מקדושת בדק הבית ולא מעל, ואף לאחר שקנה בה הגזבר בהמה, חלה עליה קדושת בדק הבית שהיתה על השקל, ורק לאחר שהקריבוה יוצאת לקדושת מזבח ומעל (תלמידי הרשב"ש ותקלין חדתין).

ויש שביאר, ששינוי מהקדש להקדש חידוש הוא שיש בכך מעילה, ונדרש מריבוי של 'תמעות מעל', ולא ריבתה התורה שמועל בשינוי זה אלא לאחר שנעשתה כל מצות ההקדש ששינה אליו, אף על פי שכבר נהנה קודם לכן, כמבואר בגמ' שיש לו הנאה מכך שלא משכנוהו (רא"ש). וראה סברא נוספת להלן בסמוך. ויש שכתבו, שהמעילה היא בכך שהשקל יוצא לחולין, ועל כן לא מעל עד שקנו בו בהמה וקרבה, וכמבואר בגמ' שקודם לכן לא זכה מוכר בהמה בשקל שקיבל מההקדש (פני זקן, מנחם משיב נפש, חזו"א מנחות כח, י).

נשבעים לגזברים וגזברים מאי עבדיהויהו – מדוע צריכים להישבע לגזברים, הרי משנתרמה התרומה השקלים הם ברשות ההקדש, ואין נשבעים להקדש (תקלין חדתין). ובדעת רבי אלעזר שלא חשש לקושיא זו, יש לפרש שגם הוא מודה לרבי יוחנן שהשלושים נשבעים מדין תקנת חכמים שלא יזלזלו בשמירה על ההקדש, אלא שלדעתו תקנת השבועה היא רק באופן שאם לא ישבעו יפסיד ההקדש, ועל כן דוקא משנתרמה התרומה – שההקדש מפסיד משום שהשקלים ברשותו, בזה תיקנו חכמים שבועה לשלוחים, אבל כשעדיין לא נתרמה התרומה – שההפסד הוא לבני העיר שצריכים לשקול שקלים אחרים תחתיהם, לא תיקנו חכמים שבועה לשלוחים, ובהכרח שאז שבועת השלוחים היא מדאורייתא, וכרבי שמעון שקדשים שחייב באחריות הרי הם כנססיו (דרוש ויחידו לרעק"א ב"מ נח, א).

הפריש שקלו ואבד רבי יוחנן אמר חייב באחריותו עד שימקדנו לגזבר, ואף שהמקדיש בהמה בנדבה ואמר 'הרי זו לעולה' ונגנבה או אבדה, מבואר בגמ' (חולין קלט, א) שאינו חייב באחריותה אף לרבי יוחנן, משום שההקדש ברשות גבוהה הוא בכל מקום, זה דוקא כשהתנדב דבר שאינו מחוייב בו מהתורה, אבל לגבי מחצית השקל שהיא מצוה מהתורה, סובר רבי יוחנן שלא נשלמה המצוה עד שבאה ליד גזבר (ר"ש סיריליאנו), כלומר, שמאחר שהתורה הטילה עליו לתת מחצית השקל, נחשב כאילו אמר 'הרי עלי', שאז חייב באחריות עד שבא לידי ההקדש ממש (הר אפרים).

רבי שמעון בן לקיש אמר הקדש ברשות הגבוהה בכל מקום שהוא, ואף שבקדשי מזבח מבואר בגמ' (חולין קלט, א וברש"י שם) שמודה ריש לקיש שחייב באחריותם, כיון שמחוסרים הקרבה, ועל כן כשאמר 'הרי עלי' התחייב להביא את הקרבן בפועל לבית המקדש, לגבי שקלים סובר ריש לקיש שנחשבים כקדשי בדק הבית, כי אף שהגזברים קונים בהם קרבנות, מכל מקום המצוה המוטלת על היחיד היא למוסרו להקדש, וכיון שהפרישו נחשב שמסרו להקדש ויצא ידי חובתו גם אם נגנב או אבד, משום שברשות גבוהה הוא בכל מקום שהוא, ואילו רבי יוחנן סובר שהשקלים נחשבים כקדשי מזבח כיון שלכך הם עומדים, ועל כן אינו יוצא ידי חובה עד שבאו בפועל לרשות ההקדש (הר אפרים).

והשניים נופלין לתקלין עתיקין, שאי אפשר שגם השניים יפלו לתקלין חדתין של שנה זו, שאם כן נמצא שנתנו יותר ממחצית השקל, והתורה אמרה 'העשיר לא ירבה' (תלמידי הרשב"ש).

אלו הן הראשונים ואלו הן השניים וכו', ומחלוקתם תלויה במחלוקת רבי יוסי וחכמים ביזמא (סכ, א), האם 'מצוה בראשון' – שהמפריש פסחו ואבד והפריש אחר תחתיו ואחר כך נמצא הראשון, לדעת רבי יוסי מצוה להקריב את הראשון שהפריש לפסחו, ואם כן הוא הדין שהשקלים האבודים ששקלו בני העיר תחילה, הם שיפלו לתקלין חדתין, אבל לדעת חכמים 'אין מצוה בראשון', ועל כן השקלים שהפרישו תחתיהם, כיון שהגיעו לידי גזבר תחילה, הם שיפלו לתקלין חדתין (אור שמח שקלים ג, ט).

ויש שכתב, שאין זה שייך למחלוקת ההיא, שהרי מבואר בגמ' שם, שבאופן שכשהראשון היה ראוי השני עדיין לא היה ראוי, לכולי עלמא מצוה בראשון, ואם כן גם לדעת חכמים השקלים האבודים הם שיפלו לתקלין חדתין, אלא המחלוקת היא על איזה

ראה גם תלמיד הרשב"ש). או שמיד כשנתרמה התרומה היו קונים בה בהמות, ויצא שקלו לחולין [ונתרמה התרומה' הכוונה היא לאחר שלקחו בה בהמה] (פני זקן, מנחם משיב נפש, ראה שיטתם במשנה). ונמצא שמשנתנו שנויה כשני תנאים, התנא ברישא של המשנה הוא כתנא דבי רבי ששנה גם בסיפא 'אם נתרמה התרומה' וכתבי שמעון, והתנא בסיפא של המשנה ששנה 'וקרבה הבהמה', סובר, שגם ברישא לא מעל עד שתקרב הבהמה (ביאור הגר"ח קניבסקי, וכדעת הסוברים במשנה שאין חילוק בין הרישא לסיפא).

ויש שביאר, שהנדון הוא על הרישא של המשנה, שלרבי שמעון הסובר שהחונני מקבל מעותיו מיד, נמצא שמיד שנתרמה התרומה נעשה השקל קדשי מזבח, ולפיכך מעל השליח כששקל אז עבור עצמו אין שעדיין לא קרבה הבהמה, אבל לדעת חכמים שם שהחונני אינו מקבל מעותיו עד שיהא המזבח מרצה, לא מעל משנתרמה התרומה עד שקרבה, כיון שכל זמן שלא הוציאה לצורך הקרבנות נחשב כאילו לא נתרמה התרומה (תקלין חדתי, כפי גרסתו לעיל בסמוך, וראה שם ובהגהות הגר"א, שלפי זה אין לגרוס כאן 'הכהנים זריזים ה', כיון שהנותן מחצית השקל אין אחריות מזבח עליו כמו החנוני, אלא די בכך שנתרמה התרומה ובא שקלו ליד ההקדש).

וְהָשׁ לומר שְׁמָא לְשִׁירִיִּים הֵן נִפְלִין - מדוע לא נחשוש שמא לא קנו בהמה מהשקל הזה, אלא נותר בלשכה, ולדעת חכמים [ראה להלן (ט, א)] הדין הוא שאין מועילם ב'שיירי הלשכה', ואם כן כיצד מביא השוקל את שקלו של חבירו עבור עצמו, קרבן מעילה מספק, הלא אם אינו חייב, הרי זה חולין בעזרה (ע"פ קרבן העדה, תקלין חדתי, תפארת ישראל ב י"ז). ואף שכשנתרמה את הלשכה וקנו בה קרבנות, כיוונו לשם כל התורמים, ונמצא שהקרבן קרב גם עבורו, מכל מקום כל זמן שלא הוציאו את השקל מרשות הקדש לחולין לא מעל, ואם כן כשנותר שקל זה בשיירי הלשכה, נמצא שלא יצא מרשות ההקדש ולא מעל, ומה שיוצא לחולין, הוא אמאלי גם אם היה שוקל עבור המשלח [אבל לרבי מאיר מעל כשהוציאוהו לתיקון חומות העיר ומגדולותיה] (ראה חז"א מנחות כה, י. וראה לעיל בסמוך, שלשיטתו המעילה היא בכך שהשקל יוצא לחולין, וראה ביאור נוסף בגליון הש"ס).

מַמְעֵשֶׁר שְׁנֵי וְכו' כֹּל שֶׁהוּא קֹדֶשׁ אֵין קְדוּשָׁה חֻלָּה עָלָיו, ולפיכך השוקל ממעות מעשר שני, אין קדושת מחצית השקל לשם קרבנות חלה עליהן, כיון שיש עליהן כבר קדושת מעשר שני (קרבן העדה, תקלין חדתי, ר"ש סיריליא, וכן משמע במאירי).

ועיקר הפסוק של 'לא יקדיש' נצרך לגופו, כדי ללמד שלא יקדיש בכור לשם זבח אחר, והגמ' הסמיכה לפסוק זה גם את הדין שלא יבא מחצית השקל מדמי מעשר שני, אכן, עיקר הטעם הוא משום ש'דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין' [כמבואר במנחות (פב, א), ובר"ש וע"פ (מעשר שני א, ז)], והרי מהשקלים קונים קרבנות חובה (ביאור הגר"ח קניבסקי). ואפילו למאן דאמר מעשר שני ממון הדיוט הוא, מכל מקום כיון שנקרא 'קודש' אין מביאים ממנו קרבנות חובה (והר אפרים על הר"ש סיריליא), והוא הדין שאין מביאים קרבנות חובה מדמי שביעית כיון שנקראת 'קודש' (תוס' י"ט שביעית ת, ח). אך יש שכתב, שדין זה שאי אפשר להביא דבר שבחובה ממעשר שני אינו מעכב את חלות ההקדש, רק שאינו יוצא בזה חובת נדרו [וכמבואר ברי"ב בן מלכי צדק (מעשר שני שם), אולם ראה ח' הגר"ז (מנחות ב, א)], ולכן בדוקא הביאה הגמ' כאן את הדין של 'כל שהוא קודש אין קדושה חלה עליו',

ודין זה הוא אף ברישא בשליח ששקל עבור עצמו את שקלו של המשלח, שלא מעל עד שנתרמה התרומה וקרבה הבהמה, והתנא לא פירש זאת ברישא, משום שסמך על כך שיתפרש בסיפא (רא"ש, רע"ב, קרבן העדה בגמ' ד"ה אן, וראה ר"ש סיריליא שיש שגרסו כך במפורש גם ברישא).

ויש שכתב, שברישא מעל השליח מיד כשנתן לגזבר, ושלא כמו בסיפא ששמעל רק משקרבה הבהמה (הגר"א בתקלין חדתי, וכן משמע ברמב"ם שקלים ג, י"א). וביאור החילוק בין הרישא לסיפא הוא, שבמעילה הדין הוא שבדבר שיש בו פגם, כלומר שדרכו להיפגם על ידי השימוש בו, אינו מועל עד שיפגום, ובדבר שאין בו פגם, כלומר, שאינו נפגם מחמת השימוש, כיון שנהנה מעל [ראה משנה במעילה (ט, א) ורש"י שם], ולכן ברישא ששוקל שקל שמיועד למחצית השקל, נקרא 'דבר שאין בו פגם', שעומד רק ליתנו ללשכה ובה מקיים את המצוה, ולכן מעל מיד כשנתנו לגזבר, אבל בסיפא ששוקל שקל של הקדש שעומד לקנות בו, נקרא 'דבר שיש בו פגם', שהפגם שלו הוא השימוש בו, ולכן לא מעל עד שקנו בו בהמה והקריבוה (הגר"א שם ובשקל הקודש ג, עו, וראה בבב"ל שם שתמה, שהשקל עצמו לא נפגם כשקונים בו בהמה, ועוד, שגם מחצית השקל משמשת לקניית קרבנות כמו שקל של בדק הבית, וראה שם חילוק אחר). ויש שביאר את החילוק בין הרישא לסיפא, שדוקא בסיפא שהיה השקל הקודש גמור של בדק הבית, בזה לא מעל כשמשנה להקדש אחר אלא כשנעשה בו מעשה, אבל ברישא שלא היה הקדש גמור [כיון שעדיין לא הגיע ליד הגזבר], אלא רק נכנס לרשות ההקדש משנתרמה התרומה, כשמוסרו השליח לגזבר עבור עצמו, הרי זה שינוי גמור ומעל (ערוך השולחן שקלים פו, יג, תפארת ישראל י"ז טו, וראה שקל הקודש ג ציה"ל ק, שהחילוק אינו מובן). וראה עוד בענין זה בביאורנו להלן בגמ' (ד"ה דאמר).

גִּמְרָא. הַשּׁוֹקֵל וְכו', אֲנִי תִנִּין אִם קָרְבָּה הִבְהֵמָה וְתִנִּי דְּבִי רַבִּי אִם נִתְרָמָה הַתְּרומָה - במשנתנו שנינו בסיפא - בשוקל שקלו מן ההקדש, שלא מעל אלא אם קרבה הבהמה [והוא הדין ברישא, ראה לעיל בסמוך שיטת המפרשים כך במשנה], ואילו ב'דבי רבי' שנו בין ברישא ובין בסיפא שמשנתרמה התרומה מעל (הג' שלפנינו בגמ', וכביאור הפני זקן).

ויש שגרסו, 'הנותן שקלו לחבירו' וכו', אן תנינן אם נתרמה התרומה ותני דבית רבי אם קרבה הבהמה' [לפנינו בגמ' בסוגריים 'לנוסח אחר', ובשינויי נוסחאות בירושלמי מהד' עוז והדר] - ונדון הגמ' הוא על הרישא של המשנה, בשליח המועל בשקלו של המשלח, שבמשנתנו שנינו שהשליח מעל כששקל עבור עצמו משנתרמה התרומה, ואילו ב'דבי רבי' שנו שלא מעל אלא כששקל לאחר שקרבה הבהמה (פני משה, תקלין חדתי, וכשיטתו המובאת במשנה ד"ה השוקל, שברישא מעל כששקל משנתרמה התרומה אף קודם שקרבה הבהמה).

דְּאָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן מִיד הִיָּה מִקְבֵּל מַעוֹתָיו וְהַכֹּהֲנִים זְרִיזִים הֵן, כלומר, שבמשנה להלן (יג, א) מבואר, שחונני המספק סולת וזין לבית המקדש עבור הקרבנות, אינו זוכה במעות שקיבל מהגזבר עד שיקריבו על המזבח מבלי שיפסלו, ואילו רבי שמעון סובר שזוכה מיד במעות משום שכהנים זריזים לשומרם, ועל כן לא חוששים שיפסלו בידם. ואף במשנתנו סובר רבי שמעון שמיד משנתרמה התרומה מעל השליח כששקל עבור עצמו, כיון שנחשב כאילו קרבה, משום שהכהנים זריזים הם (מהר"א פולדא,

הקדש הראשון, ולכן רק לאחר שנעשה בו מעשה מעל (רבינו משולם, פני משה).

וְהַשָּׂאָר נֶעֱשֶׂה שְׁקָלִים – המעות שנתן בראשונה לשקלו נעשו עכשיו שקלים, כיון שעתה הן חולין לאחר שהתחללה קדושת מעשר שני שבהן על הסלע (קרבן העדה, הגהות הגר"א, ז, תקלין חדתי, והגיהו בהגהות הגר"א ובתקלין חדתי 'והראשונים' במקום 'והשאר'). ויש שכתב, שאפילו לפני החילול חלה קדושת שקלים על המעות, כיון שראויות הן להתחלל (מאירי, ע"פ שקל הקודש ג, עט), ואף למאן דאמר מעשר שני ממון גבוה הוא ואם כן אין המעות שייכות לו שיוכל להקדישן למחצית השקל, מכל מקום כיון שיש לו במעשר שני טובת הנאה שיכול לאוכלו, חל ההקדש על זכות האכילה הזו (בה"ל שם, יא). אמנם, לענין הקונה קרבנות חובה מדמי מעשר שני, מבואר בירושלמי (מעשר שני א סוף ג), שצריך לחזור ולהקדישם לקרבן לאחר החילול, לפי שההקדש הראשון היה בטעות (בה"ל שם ובציה"ל קט, ונשאר בצ"ע על המאירי).

כדי להשמיענו שמחמת כן לא חלה קדושת מחצית השקל כלל על המעות (כתבי קהלות יעקב החדשים כג).

טעם נוסף לכך שאי אפשר להביא קרבנות ציבור ממעשר שני ושביעית, משום שניתנו רק לאכילה שתיה וסיכה, וקרבנות ציבור שברובם הם עולות, הם כליל לגבוה (ראה תפארת ישראל יכין מעשר שני שם, לב, ושביעית שם, מט), ודין זה מעכב גם בדיעבד את חלות קדושת מחצית השקל לשם קרבנות (קהלות יעקב שם קכד, ע"פ המשנה במעשר שני א, ה, ותמה, שאם כן מדוע לא הביאה הגמ' טעם זה, וראה ביאור הגר"ח קניבסקי לעיל).

ויש שלא גרסו כלל בגמ' 'ממעשר שני' וכו' (ראה נוסח הירושלמי שעם פי' רבינו משולם), ולדעתם הדין שאי אפשר לשנות מקודש לקודש שהובא כאן, אינו על שוקל שקלו ממעשר שני, אלא על שוקל שקלו מן ההקדש שאמרה המשנה שלא מעל עד שנתרמה התרומה וקרבה הבהמה, שהטעם לכך הוא כיון שעומד לשם

המשך מעמוד ה.

יגבוהו לבסוף, אבל מי שלבסוף לא נתן את שקלו, אין תורמים עליו, שאם לא כן מדוע אמרו במשנה שבני העיר חוזרים ושוקלים כשנגנבו או נאבדו שקליהם קודם שנתרמה התרומה, הרי בכל מקרה יהיה להם חלק בקרבנות כיון שתורמים גם על מי שאין שקלו עתיד להיגבות, ואם חוזרים ותורמים כדי לקיים את המצוה ולא כדי שיהיה להם חלק בקרבנות, אם כן היה להם לחזור ולשקול גם באופן שנגנבו או שאבדו לאחר שנתרמה התרומה (תוס' שם). ויש שיישב, שגם לדעה שתורמים גם כשלא נגבה לבסוף, זה דוקא באופן שנאנס מלשקול, אבל בני העיר שלא חזרו ושקלו, אינם אנוסים, ולכן אין תורמים עליהם אלא על תנאי שיחזרו וישקלו (מגני שלמה שם, ע"פ רש"י ב"מ נ"א, א).

ומה שהיו יכולים הגזברים לזכות לו חלק בשקלים שתרמו אחרים ללשכה, הוא משום שכל התורם על דעת בית דין תורם, ותנאי בית דין הוא שיהיו השקלים עולים לכל ישראל כדי שיתכפרו כולם בקרבנות (תלמודי רבינו יונה בשיטת"ק שם).

קְדָשִׁים שֶׁהוּא חַיִּיב בְּאַחֲרֵיתָן כִּכְסָיו הֵן – שלדעתו 'דבר הגורם לממון כממון דמי' (ב"ק עא, ב), כלומר, שאף שאינו שלו אלא של הקדש, מכל מקום כיון ש'גורם לממון' – שהרי חייב באחריותו להקדש, נחשב על ידי זה כשלו (רש"י שם).

במקדש ולא במדינה (תקלין חדתי), כיון שתקלין עתיקין לא היו שכיחים כל כך (ביאור הגר"ח קניבסקי). ויש שכתבו, שגם במדינה היו מניחים שני שופרות עבור תקלין חדתי ותקלין עתיקין (מאירי, רמב"ם שקלים ב, א, וכתב התוס' יו"ט שגירסתם בגמ' שונה, וראה גם הגירסא בירושלמי של רבינו משולם ותלמיד הרשב"ש, שנשמט ההמשך בגמ' 'ותני כן עתיקין במקדש ואין עתיקין במדינה'). ולשיטה זו יש לפרש את דברי הגמ' באופן שונה (שקל הקודש בבה"ל שם), שיש שפירש שדברי הגמ' נאמרו על דין המשנה שמותר להחליף את השקלים רק בדרכונות ולא במרגליות, שזה דוקא בתקלין חדתי שלגביהם חששו שמא יוזל מחיר המרגליות, אבל בתקלין עתיקין מותר לקנות מרגליות ולא חוששים שמא יוזלו, כיון שאין באים אלא לחומת העיר ומגדלותיה (ריב"ן). ויש שפירש, שדברי הגמ' נאמרו על דין המשנה שהשלוחים נשבעים לגזברים, שזה דוקא כששלחו עמם תקלין חדתי, אבל כששלחו עמם תקלין עתיקין לא הצריכום להשיבע (תלמיד הרשב"ש, וראה בבה"ל שם פירושים נוספים).

וְעַל הַעֲתִיד לְגִבּוֹת, ואפילו לא נגבה לבסוף, יש לו חלק בתרומה ובקרבנות, אלא שמי שלא תרם לא קיים את המצוה (רש"י כתובות קא, א, וראה ביאורנו לעיל ד, א ד"ה השוקל). ויש שכתבו, שדוקא אם